

ZAPISKI

Petošolec Ivan Cankar svoji materi.

Naša mučeniška mati nam je umrla leta 1897., dne 23. septembra. Bil sem takrat v šesti šoli, Ivan pa je bil doma na Vrhniki. Dan poprej mi je sporočil na dopisnici, da nam je umrla stara mati (mati naše pokojne matere) in me povabil na pogreb. Prišel sem domov in našel tudi mater na odru. Naše stanovanje je imelo samo dve sobi: v eni je ležala na odru stara mati, v drugi njena hči, naša mati. Spominjam se, da je bil Ivan kakor blazen; ni mogel pojmiti, da mu je umrla mati, katero je tako neizmerno ljubil. Tudi ona ga je imela med nami vsemi najrajši. Ko so vsi drugi obupavali nad njim in ga zmerjali z izprijenim študentom, je ona verovala v njega, v njegovo srce in v njegov talent. Z neko čudovito vero je prisluškavala njegovim visoko letečim sanjam, njegovim načrtom za bodočnost, ki je bila vsa lepa in sijajna. Kadar je le utegnila, brskala je po njegovih papirjih, prebirala njegove mladeniške pesmi in trdno je bila prepričana, da bo prišel čas, ko bodo ljudje drugače sodili o njem in ko ne bodo več prezirali njega in nje zaradi njega. Ta trdna vera matere, ki je edina z ljubeznijo in vdanostjo pokrivala njegove slabosti in ga s težko bridkostjo v srcu branila pred hudobnimi jeziki, je začrtala globoko brazdo v Ivanovem srcu in v njegovih delih. — Pokopali smo staro mater, kakor smo znali. V hiši ni bilo krajcarja, in jutri bo materin pogreb. Ivan je kot brezumen blodil okoli, potem se je pa napolnil v Ljubljano. Že prej je bil izročil Bambergu svoje pesmi (Erotiko) in prišla mu je rešilna misel, da dobi honorar in da oskrbi z njim materi dostojen pogreb. Sam ne vem, kako se je to zgodilo: zares je dobil 80 gld. honorarja, dasiravno so pesmi izšle poldruge leto pozneje. S honorarjem, ki ga je dobil za prvo svojo knjigo, za pesmi, ki so bile pozneje sicer obsojene, ki jih je pa pokojna mati v rokopisu z naivno pobožnostjo prebirala in zrla v njih Ivanovo prihodnost, je poplačal Ivan pogrebne stroške za ljubljeno mater.

Tisto noč, ko se je Ivan mudil v Ljubljani, sem bdel pri materinem mrtvaškem odru. Prišlo mi je na misel, da bi si vzel kakšen spomin nanjo. Dobil sem njen stari, obrabljeni molitvenik z velikim, debelim tiskom; kaj bi z njim? V stari omari pod perilom pa sem našel posvalkano pismo, ki ga je mati nosila bržkone več let s seboj. Bilo je pismo, ki ji ga je bil pisal Ivan za god pred več kot štirimi leti. Zdi se mi, da sem šele takrat vzljubil svojega brata. Skrbno sem shranil ta list kot dragocen spomin na pokojno mater in na Ivanovo ljubezen do nje; Ivanu ga nisem pokazal nikoli. Pismo je datirano z 21. januarjem 1893. Takrat je bil Ivan v peti realki, jaz sem bil v prvi gimnaziji. Že ob tistem času so bili proglasili Ivana za sanjarja, talentiranega zanikarneža in za človeka, ki mu je sojeno, da se bo izpridil in da bo v nadlogo sebi in drugim.

Pismo se pa glasi tako-le:

Ljubljana, 21. I. 1893.

Moji materi!

Večkrat neskrbno, kot metulj na trati,
Ko solnca veseli se, lahko leta,
Počiva mirno, sreblje med iz cveta,
Skrbi zaduhle hotel sem odgnati.

Kako lepo sem revež hotel spati,
Kako bila je pesem glasno peta, —
In vendar žalost ni bila mi vzeta,
Nebo hotelo ni mi sreče dati.

Kaj ni pustilo v dušo mi pokoja,
Kaj vsako je veselje mi grenilo,
Solze ponoči mi v oko vabilo?

Oh, gledal sem Vas, mila mati moja,
Kako Vas kruta žalost v grob podira: —
Srce ječi mi, duh bolan umira...

Na drugi strani nadaljuje v prozi:

Ljuba mati!

Danes je Vaš god. Jaz vem, kako Vi mislite o meni: da sem lahkomišeln, malovreden človek, kateri samo na tisto ne misli, kar bi bilo treba, na drugo vse. Bog je moja priča, kako sem se jokal, ker mi je vse spodletelo, s komur bi mogel Vam pomagati. Kdo drugi bi obupal, ko bi tolikokrat trkal na vrata, katera peljejo k sreči, kakor jaz, in bi se mu dalo vselej le velik kozarec obupa. Ali mene je to še bolj utrdilo, in samo nekoliko bolj previdnega storilo. Mene ne pozna noben človek. Žalostnega in nesrečnega se nečem kazati nikomur, ker mi srce ne da, čeravno je večkrat morebiti ravno to moja nesreča. Jaz sem ponosen na to, ker, kar samo jaz vem in gotovo tudi Bog, ker imam boljše srce in boljše pamet kakor drugi ljudje. Sicer sem že kedaj samega sebe prašal: kaj, ko bi to res ne bilo? Pa stresel sem se in nekaj mi je dejalo, da je res. Pa zdaj dovolj o tem. To sem Vam hotel že ustmeno povedati, pa — —. Prosim Vas, ne pustite, da bi to kedaj bral, če hočete pesem imeti, naj jo Francika vpricho Vas prepiše. — Naposled Vam voščim jedino to, da bi dočakali dan, ko podá sreča vsi naši rodovini rokó, ko se odpočijete od nečloveškega truda in napora. Srečno!

Ivan.

Vpliv pokojne matere je ostal na Ivana trajen, neizbrisljiv. On jo je ovekovečil v svojem delu »Na klancu«. Dne 27. julija 1902 mi je pisal, da je v tem romanu »postavil materi lep spomenik; Ti ga boš spoznal, ali fotografiral seveda nisem, bi tudi ne mogel«. Deset mesecev pozneje mi piše: »Kadar boš bral roman